

Людмила Калініна — доктор педагогічних наук, професор, сертифікований викладач Нідерландської школи в галузі освітнього менеджменту (NSO – Nederlandse Schoolvoor Onderwijsmanagement), учений секретар Інституту педагогіки НАПН України, голова науково-методичної комісії з інформатизації закладів освіти НМР МОН України (з 2011 р.), науковий консультант Асоціації керівників шкіл України (з 1996 р.), Заслужений діяч науки і техніки України (2017 р.).

Коло наукових інтересів: теорія та методика управління освітою, теорія активних складноорганізованих систем, реформування та модернізації системи управління в сфері освіти; інформаційний та стратегічний менеджмент. Автор і співавтор понад 300 наукових праць.

e-mail: gelena@i.ua

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-0534-6089>

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-1-125-131>

ТЕОРІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ САМОСТІЙНОЮ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

(Відзив на дисертацію Кучерявого А.О., що представлена до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти та 13.00.06 – теорія і методика управління освітою)

Аналізуючи результати дослідження А. О. Кучерявого з позиції встановлення ступеня їх актуальності, треба констатувати, що окреслена проблематика набула важливості лише на початку ХХІ століття у взаємозв'язку з долученням України до Болонського процесу (2005 р.) та розбудовою загальноєвропейського простору вищої освіти, приведення освітніх систем різних країн до єдиного стандарту та має місце як у науково-теоретичному, так і в практичному планах.

Науково-теоретичний аспект актуальності, по-перше, зумовлений потребами теорії і методики управління освітою в розвитку тих її положень, які детермінують обґрунтування культурологічних та аксіологічних засад різних видів культури в управлінні діяльністю керівників сфери вищої освіти, зокрема юридичної – управлінську, професійно-педагогічну, правову, інформаційну, технологічну та ін. Передусім ідеться про такий складник управлінської культури, як культура управління самостійною навчальною діяльністю (СНД) майбутніх юристів, сутнісні характеристики культури юридичної діяльності, виокремлені дослідником на підґрунті соціально-управлінського, змістово-функційного та процесуально-психологічного підходів.

По-друге, науково-педагогічна актуальність результатів цього наукового пошуку пов'язана з необхідністю розвитку положень теорії та методики професійної освіти в царині розширення уявлень про професійно-педагогічну культуру керівників закладів вищої освіти (ЗВО), побудови й реалізації технології управління СНД майбутніх юристів, формування у них культури самостійної навчальної праці, сукупності таких взаємопов'язаних компонентів, як культура правового мислення студента, мотиваційна куль-

тура навчальних дій майбутнього фахівця, культура техніки СНД студента та культура саморегуляції ним самостійною навчальною роботою.

Позитивно оцінюючи практичний аспект актуальності цього дослідження, вкажемо на здатність дисертанта бачити практичні потреби вищої юридичної школи в побудові такої суб'єктно-рівневої системи управління самостійною роботою студентів, яка спрямована на розв'язання суперечностей між запитом на підвищення якості самоосвітньої компетентності й самопідготовки до професійної діяльності та реальним станом її всебічного забезпечення – наукового, технологічного, методичного тощо – на цілісній та особистісно орієнтованій основі. Успішно виконавши поставлені завдання в розробленні модулів та матриці управління СНД майбутніх юристів, основ формування у них її культури з використанням інформаційних технологій, Андрій Олександрович Кучерявий тим самим прискорив процес практичної перебудови професійно-юридичної освіти на засадах цілісного, особистісно орієнтованого та інформаційного підходів.

Підкреслимо адекватність логіки дослідження об'єктивній потребі в реалізації в кожному з чотирьох розділів дисертації її провідної ідеї – обґрунтування та впровадження в навчальний процес юридичного ЗВО значущих для особистісного і професійного розвитку студентів та їх керівників різного рангу системи й технології управління СНД майбутніх фахівців.

Дисертанту вдалося максимально наблизитися до розв'язання цього завдання за рахунок досягнення в роботі достатньо високого ступеня її методологічної повноти. Проілюструємо це на прикладах.

Так, об'єкт дослідження – процес професійної підготовки у ЗВО студентів юридичних спеціальностей в управлінському, дидактичному і методичному вимірах – представлено на різних рівнях прескриптивного (нормативного) й дескриптивного (описового) методологічного аналізу.

На філософському рівні цей процес розглянуто як соціальне явище і соціальне замовлення вищій юридичній школі на фахівця з високим рівнем культури СНД протягом життя, що розкрито в нормативних документах про вищу освіту.

На загальнонауковому рівні дисертант визначає об'єкт власного дослідження із системних позицій як «форму існування руху управлінської думки у ВНЗ про цілісність реальної підготовки і самопідготовки студентів юридичних спеціальностей, наявність забезпечених педагогічним колективом системних зв'язків між ними» (с. 130–131). Виправдано підкреслюючи специфічність системи управління СНД майбутніх юристів на всіх його рівнях, він виокремлює такі загальні її структурні компоненти, як мотиваційний, конструктивний, організаційний, стимулювальний і контрольний (вони узгоджуються з відповідними управлінськими функціями).

Треба погодитися з А.О. Кучерявим у питаннях розгляду особливостей системного підходу до управління СНД студентів: реально вирішення цих питань стоїть «на сторожі» якості педагогічного менеджменту освітнього процесу в юридичному ЗВО на системному рівні.

На конкретно-науковому рівні, об'єктивно спираючись на визначене філософське і загальнонаукове методологічне підґрунтя, дослідник аналізує об'єкт у культурологічному, діяльнісному та технологічному вимірах. На ньому ж ним розкриваються теоретичні конструкти, нові поняття, ідеї та положення, значущі для побудови системи управління СНД студентів юридичних спеціальностей. Як результат, ця система обґрунтовується і вже логічно визначаються закономірності й базові принципи її функціонування, зміст та

особливості технологічного забезпечення. На процесуальному рівні здійснюється експериментальна перевірка ефективності відповідної системи та розробленої технології.

На методологічну повноту цієї роботи працює і вся її понятійно-категоріальна основа: об'єкт, предмет, мета, гіпотеза й завдання наукового пошуку, які визначено дослідником, є несуперечливими, методологічно вивіреними, чіткими та взаємопов'язаними.

Так прикладом методологічної вивіренихості та чіткості може бути формулювання предмета дослідження, яке за вимогами педагогічної методології повинне мати суб'єктивний характер, тобто відображати спосіб або аспект розгляду дослідником обраного об'єкта – цілісність такого його складника (виміру), як управлінський, і особистісна орієнтованість другого – дидактичного. Іншими словами, суб'єктивна позиція дослідника щодо вибору аспектів розгляду об'єкта отримала втілення в такому формулюванні предмета його наукового пошуку: теоретичні та технологічні засади цілісності управління СНД майбутніх юристів і особистісної орієнтованості її дидактичного забезпечення. Межі аналізу й наукового пошуку загалом звузилися за рахунок методичного складника.

Те, що А. О. Кучерявий намагався достатньо повно реалізувати й інші компоненти методологічного апарату роботи (способи визначення її стратегії, тактичні засоби аналізу, вимоги до отримання результатів та їх оцінки), спочатку проілюструємо на виборі та використанні ним тактичних засобів аналізу, тобто засобів дослідження.

Сукупність обраних методів дослідження є адекватною специфіці сформульованої проблеми та не є обмеженою.

Аналізуючи сторінки четвертого розділу дисертації, варто зауважити, що дослідник добре бачив провідні потенціали такого комплексного методу емпіричної складової дослідження, як педагогічний експеримент, який здійснював поетапно та за спеціально розробленою програмою.

Добре, що А.О. Кучерявий намагався реалізувати не тільки одну функцію формульованого етапу класичного експерименту – перевірка гіпотези, а й інші. Наприклад, функцію моделювання і відпрацювання компонентів розробленої системи з окремими ознаками випереджальної педагогічної, що важливо для діяльності вищої юридичної школи України в майбутньому. Актуалізуємо ще дві функції його експериментального пошуку – підготовка для впровадження результатів дослідження у практику (створення насамперед різних дидактичних конструктів – технології та матриці управління СНД студентів юридичних спеціальностей, відображення власних педагогічних ідей, зокрема щодо формування в них умінь СНД у навчальних посібниках) та здійснення розвідки в царині пріоритетних положень освітнього менеджменту й теорії та методики професійної освіти, тобто кроків у напрямі створення своєрідного банку відповідних ідей, значущих і для інших дослідників.

Не викликають сумніву прозорість і чіткість організації ним всіх етапів експерименту, здійснення зрізів різного плану (вони проводилися на підставі всебічно обґрунтованих критеріїв і показників), які є адекватними поставленим завданням, оцінки ефективного застосування на практиці управлінських модулів різної спрямованості, ступеня якості сукупності результатів управління СНД майбутніх фахівців загалом.

Результати аналізу змісту суто теоретичних складників відповідного дослідження свідчать про його концептуальність, доказовість і перспективність, тобто про наявність провідних показників наукової новизни й теоретичного значення у висунутих на захист положеннях.

Дослідник буде власне концептуальне бачення пошуку під кутом такої вимоги до себе, як забезпечення його адекватності провідним концепціям менеджменту, принципам державного і соціального управління. Насамперед ідеться про принцип цілісного управління, структуровану єдність взаємопов'язаних компонентів його як системи. Здавалося б, цілісність – це відомий у науковому середовищі принцип, але він так здійснює його проекцію на предмет власного дослідження, щоб вирізнити специфічність суб'єктів і об'єктів управління самостійною навчальною роботою майбутніх юристів, особливість і цілісну єдність функцій суб'єктів та неповторність проміжних і кінцевих цілей їхньої діяльності, зв'язків між ними в горизонтальному та вертикальному вимірах, змісту управлінського та дидактичного процесу в юридичному ЗВО, принципи і форми його своєрідного функціонування як системи тощо. Передусім концептуальність віддзеркалюється в достатньо повно обґрунтованій методологічно і теоретично функціональній моделі системи управління СНД студентів юридичних спеціальностей (с. 149) та принципах здійснення цього процесу на системному й технологічному рівнях – цілеспрямованої орієнтації системи управління освітнім процесом на формування культури навчальної діяльності студентів, спрямованості управлінських дій на потреби майбутніх фахівців, єдності та гармонізації їх самостійної й аудиторної роботи та ін. Тобто А. О. Кучерявий буде власне концептуальне бачення процесу розв'язання обраної проблеми на об'єктивній основі – у науковому просторі цінностей освітнього менеджменту та теорії і методики професійної освіти, планує й виконує завдання свого наукового пошуку на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому і процесуальному рівнях із позицій забезпечення цілісності методологічного, теоретичного й емпіричного його складників. Зокрема, на конкретно-науковому рівні розгляду об'єкта він вказує на цілісність функцій, цілей, змісту, зв'язуючих процесів, продуктів, принципів і способів управління СНД майбутніх фахівців у ЗВО.

Все зазначене методологічного характеру працює й на доказовість теоретичного плану. Дослідник у процесі обґрунтування власної концепції сполучав результати аналізу і висвітлення змісту положень різних теорій. По-перше, теорії освітнього менеджменту (закономірності й принципи управління закладами освіти, мотиваційні функції менеджменту, система управління інноваційним розвитком ЗВО, механізми адаптивного управління закладами освіти, феномен особистості управлінця-освітянина та засади щодо її формування, особливості управління професійним розвитком науково-педагогічного працівника та ін.). По-друге, теорії та методики професійної освіти, насамперед у двох аспектах: 1) визначення сутності СНД, особливостей її формування та місця у фаховій підготовці у ЗВО; 2) встановлення специфіки професійно-юридичної підготовки з метою конкретизації цільових орієнтирів та змісту СНД майбутніх юристів та управління цим процесом у ЗВО, розкриття можливостей професійної освіти для підвищення якості управління самостійною роботою студентів на всіх рівнях за рахунок побудови його технології. Продукти опори автора на доказовість – передусім відповідна модель, технології та матриця управління СНД студентів юридичних спеціальностей.

Покажемо більш конкретно тільки особливості доказової бази дослідника, які стосуються суто управлінських аспектів розв'язання ним обраної проблеми: 1) у роботі достатньо переконливо йдеться про цільові орієнтири системи управління самостійною роботою майбутніх юристів (будується ціла програма управлінських цілей різного рівня значущості для підвищення якості управління у ЗВО самостійною роботою студентів чи курсантів); 2) детально виписуються всі групи функцій суб'єктів управління СНД

майбутніх юристів різних рівнів – ректорату, деканату, кафедри, викладача і самого студента як суб'єкта самоуправління; 3) характеризуються групи особливостей комунікацій в управлінській системі, яка розглядається (групи, що містять елемент вимогливості до всіх суб'єктів управління; ті, що відповідають за організаційну взаємодію між ними або за збір інформації тощо); 4) розкриваються всі етапи управління у ЗВО самостійною навчальною діяльністю студентів, зокрема етапи фундаментальної підготовки до неї, системного проектування самостійної роботи в межах навчальних дисциплін, її предметного та методичного проектування тощо.

У переліку доказового обґрунтування конструктів технологічного рівня на особливу увагу заслуговують:

1) підстави для визначення технології управління СНД майбутніх юристів як послідовної взаємопов'язаної системи модулів відповідного управління в узгодженій діяльності представників ректорату, деканатів, керівників кафедр і викладачів, яка характеризується специфічними властивостями – щільністю, інтенсивністю та ін.;

2) передбачення дослідником таких характеристик розробленої ним технології, як предметно-цільова спрямованість на забезпечення систематичності, впорядкованості, професійної орієнтованості та свідомого характеру самостійної роботи, функціональна підпорядкованість, структурованість змісту, часова доцільність тощо;

3) адекватний реалізації ідеї цілісності управлінського процесу у ЗВО спосіб побудови матриці управління СНД майбутніх юристів – розроблення модулів управління самостійною роботою студентів для всіх без винятку його суб'єктів та ще й з урахуванням специфіки виконання ними мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної функцій.

Доказовість результатів дослідження А. О. Кучерявого теоретичного плану разом із їх концептуальністю переконливо свідчить про достатньо високий рівень їх наукової новизни, а отже, їхнього впливу на відомі в теорії управління освітою та теорії й методики професійної освіти концепції, підходи, ідеї, технології, методики тощо. Ці результати не тільки конкретизують і уточнюють окремі теоретичні положення у сфері професійної підготовки майбутнього юриста, але обґрунтовують ще один її новий напрям, який стосується забезпечення цілісності самостійної роботи студентів та управління нею, побудови професійно-юридичної освіти як створення умов для їх самопідготовки до фахової діяльності.

Суттєва ознака теоретичного значення отриманих А. О. Кучерявим результатів – їх перспективність, яка пов'язана з високими розвивальними можливостями впровадження цілісного й особистісно орієнтованого підходів у практику управлінського процесу і ЗВО. Відповідні результати відкривають нові напрями для прикладних досліджень як у обраних дисертантом, так і в інших галузях. Це насамперед може бути соціальна педагогіка, в якій соціалізація і соціальна адаптація студента у ЗВО не можуть не розглядатися поза вимірами цілісності управління процесом їх самостійної роботи. Це й загальна психологія, одним із напрямів якої є дослідження рефлексії професійного становлення майбутніх фахівців у студентські роки й, зокрема, у процесі їхньої самостійної навчальної діяльності. Це й теорія виховання, для розвитку положень якої у сфері організації самовиховання майбутніх фахівців потрібна база щодо самоформування культури їхньої СНД тощо.

Отримані дослідником результати мають необхідні ознаки й практичного значення. З позиції якості здобутого ним знання для керівників-практиків ЗВО достатньо ви-

сокий потенціал якості має технологія управління СНД студентів юридичних спеціальностей. Розглядаючи ці результати під кутом визначення рівня їх практичної значущості, зауважимо, що вони цілком готові до впровадження у практику управлінської діяльності: є програми необхідних для підвищення якості самостійної роботи у ЗВО спецкурсів, навчальні посібники й методичні рекомендації.

Слід говорити про достатньо широке коло споживачів, які зацікавлені в результатах цього дослідження: це науковці, аспіранти, керівники всіх рівнів та студенти юридичних ЗВО, працівники й слухачі інститутів післядипломної освіти, фахівці у сфері управління освітою та ін. Масштаб упровадження результатів дослідження Андрія Олександровича Кучерявого в практику є загальнодержавним. Достатньо високому рівню обґрунтованості висновків автора дисертації сприяли не тільки доказовість, а й добротність, цілісність і об'єктивність критеріїв та показників якості управління самостійною роботою студентів юридичних спеціальностей, здійснення оцінки результатів дослідження в якісному й кількісному вимірах (на підставі коректного використання методів математичної статистики). Публікації автора дисертації (їх загальна кількість – 45) повністю відображають її зміст, а зміст автореферату є цілком адекватним їй. Достатньо високо оцінюючи результати цього наукового пошуку за критеріями їх наукової новизни, теоретичного і практичного значення, висловимо певні зауваження, побажання та рекомендації.

1. Під час подання наукової новизни автору бажано було б акцентувати увагу на розробленій та обґрунтованій на методологічному і теоретичному рівнях авторській системі управління самостійною навчальною роботою студентів юридичних спеціальностей, яка є експериментально перевіреною та впровадженою у практику професійної підготовки студентів юридичних спеціальностей у ЗВО, а не на моделі. Модель як ідеальна сутність надає більш або менш адекватні уявлення про технологічні засади цілісності управління самостійною навчальною роботою майбутніх юристів (дисерт., с. 147–162; автореф. с. 16 рис. 1). Але автору бажано було б ще відобразити графічно не лише прямі інформаційно-комунікаційні зв'язки (ІКЗ), а й зворотні горизонтальні та вертикальні ІКЗ, узгодити формулювання мети і результату (рівні якості управління самостійною навчальною роботою за відповідними критеріями, сформовані у студентів провідні уміння СНД, продукти управління СНД майбутніх юристів).

2. Здобувачем під час опису особистого внеску у праці «Транспортне право України» вказано про підготовку розділу «Методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів» (с. 9 автореф.) у співавторстві без розкриття конкретного особистого внеску, як зроблено у інших працях.

3. Автором ураховано неоднорідність методології і кваліфіковано застосовано прескриптивний (нормативний) методологічний аналіз і дескриптивний (описовий) аналіз до обраного предмета дослідження, однак бажано було би приділити більше уваги застосуванню цілісного й інформаційного підходів до системи управління СНД майбутніх юристів.

4. До циклу функцій управління СНД студентів юридичних спеціальностей автором, на основі аналізу теоретичного доробку зарубіжних і вітчизняних учених щодо практики застосування функційного підходу до різних об'єктів, зокрема до таких як ЗВО, віднесено таку функцію, як конструктивну, що не є загальновизнаною в науці управління порівняно із соціологією та філософією. Наприклад, описуючи зміст матриці управління СНД майбутніх юристів (її складника, значущого для якісного виконання суб'єктами

цього процесу конструктивної функції на рівні завідувача кафедри), дисертант пише: «На основі п'ятої групи модулів управління цієї категорії завідувач кафедри створює на ній умови для роботи викладачів як суб'єктів управління СНД студентів» (с. 231). Однак не зазначає, які це умови. Прямо про них він далі нічого не говорить, а тільки підкреслює, для чого вони потрібні.

5. Розкриваючи зміст моделей (портретів) суб'єктів управління СНД майбутніх юристів на рівні представників деканату, у блоці їх особистісних якостей чомусь не передбачено сформованої в них здатності до професійного самовдосконалення (Додаток А, с. 8–9).

6. Аналізуючи зміст розробленої таблиці 4.3 (с. 330), присвяченої статистичним індикаторам якості застосування модулів управління СНД майбутніх юристів мотиваційної спрямованості, за третім складником мотиваційного критерію дослідник мало і спрощено пояснює сутність отриманих цифр на підставі розгляду зафіксованих у додатках розрахункових таблиць. Проте висловлені зауваження і побажання жодною мірою не знижують загальної високої оцінки цієї фундаментальної й самостійно виконаної роботи, що її, як відчувається, здійснив уже зрілий науковець, людина, якій небайдужі інтереси країни в культуротворенні й підвищенні якості функціонування вищої професійної школи.

Отже, робимо загальний висновок, що дисертація «Теорія і технологія управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей» є завершеною, самостійно виконаною і фундаментальною науковою працею, яка за рівнем обґрунтованості висновків, наукової новизни, теоретичного і практичного значення цілком відповідає державним вимогам, зокрема тим, що передбачені Порядком присудження наукових ступенів і вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Кучерявий Андрій Олександрович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти та 13.00.06 – теорія і методика управління освітою.